

Бора-Булакка

аът чарыжы

Май 3-те Чадаана хоорай-ның Бора-Булак деп черге 21-ги аът чарыжы 6 аңгы хевирге болуп эрткен. Хемчегиниң кол эрткиричкелери Тес-Хем болгаш Эрзин кожууннарның чагырга черлери болган.

Тываның барык шупту кожууннарындан ниитизи-биле 450 хире аътты чарышка кириштирген.

Бир дугаар салып үндүрген чоруктуг чаваалардан Улуг-Хемден Айдыс Кыргыстың ады эрткен. 2-3-дугаарлыг салыглар тус-тузунда: чүгүрүк чавааларга Каа-Хем кожуундан Геннадий Монгуштуң, чыраа аъттарга Кызыл кожуундан Аяс Хомушкунуң, улуг челер аъттарга Улуг-Хемден Белек Санчайның аъттары 1-ги черни ээлеп, эртип келгеннер. Маргылдааның эң узун хемчээли 30 км-ге тыва аъттар аразында Сүт-Хөлден Александр Түлүштүң маңгыр доруу кире халып келген. Сөөлгү 6-гы салыгда 4 хардан өрү хайнак аъттарга Барыын-Хемчиктен Менди Күжүгеттиң ады мурнунче кымны-даа эрттирбейн, 1-ги черни алган.

Эң узун хемчээлдиг 30 км-ге эрткен тыва аъттың ээзи Александр Түлүшке 100 муң рубль акша шаңналын тывыскаан.

Байыр-Белек НУРЗАТ.

Ниити Россияның, регионнар аразында, регион хөй-ниити каттыжышкыннарының кичээнгейинге «Хоругдал черлеринде кижиниң эргелерин хандырып турарын хайгаараар болгаш хоругдал черлеринде турар кижилерге деткимче көргүзериниң хөй-ниити контролюнун дугайында» № 76 ФХ Ниитилел хайгааралының комиссиязының составынче кирер кандидатураларны сүмелеп кириер ажилдың эгелээниниң дугайында Россия Федерациязының Хөй-ниити палатазының секретарының ДЫҢНАДЫШКЫНЫ

2008.06.10-да үнген Федералдыг хоойлуга дүүштүр 2014 чылдың май 6-дан тура Тыва Республиканың хөй-ниити хайгаарал комиссиязының составынча кандидатураларны кириер ажил эгелээр.

Тыва Республиканың хөй-ниити каттыжышкыннарынга хөй-ниитиниң хайгаарал комиссиязының составынче боттарының кандидатураларын киригеш, Россия Федерациязының Хөй-ниити палатазының секретары Е.П. Велиховтуң адыне 60 хонук дургузунда чорударын саналдап тур бис. Билдиришкенин болгаш документтерни үстүнде айыткан федералдыг хоойлуга дүүштүр кириер.

Россия Федерациязының субъектилеринге хөй-ниитиниң хайгаарал комиссиязын тургузар чурум дугайында медээни болгаш хөй-ниитиниң хайгаарал комиссиязының составынча кандидатураларын кириеринге сүмелерни Россия Федерациязының Хөй-ниити палатазының <http://www.Oprf.ru> сайтындан көрүп болур.

Тайылбыр алырда, 8(495) 221-83-3 болгаш немей базар 2043 телефонче долгаар.

Россия Федерациязының Хөй-ниити палатазының секретары Е.П. ВЕЛИХОВ.

МАЙ 6 – Тыва Республиканың Конституция хуну

Хүндүлүг хамаатылар!

Тыва Республиканың Конституция хуну-биле силерге изиг байыры сеткиливис ханызындан чедирип тур бис!

Республиканың Үндезин Хоойлузунун ээлчеглиг байырлалын тыва чоннун эрткен оруунун төгүлүг хүннериниң бүдүүзүнде демдегледип турар бис. Тываның болгаш Россияның демнежилгезиниң 100 чылын болгаш Совет Эвилелиниң составында Тыва Арат Республиканың эки тура-биле каттыжып киргениниң 70 чылын демдеглээр үе, хүн эрткен тудум, чоокшулап олар. Тыва күрүнениң тургустунарының болгаш сайзыраарының оруунга бо болуушкуннар кол быраларның бирээзи болган.

Бо чүс чылдың дургузунда бистиң чонувустун амыдыралынга болгулаан улуг-улуг өскерлишкенин быжыглаарынга эң чугула чепсек болза, Тываның чоорту өскертип келген Конституциязы болган.

Амгы күштүг болуп турар Конституцияның төөгүзү байлак, тыва күрүнениң тургустунарының аңгы-аңгы үе-чадаларын тодаргай көргүскен. 2001 чылдың май 6-да хүлээп алдынган Үндезин Хоойлу Россияның чаңгыс аай экономиктиг, политиктиг болгаш эрге-хоойлу делгеминге республиканы шалкын хөгжүдериниң эрге-ажыктарынга хамааты чөпшээржилгени болгаш политиктиг турум чорукту камгалап арттыралынга Тываның хөй националдыг чонунун чүткүлүн көргүзүп турар.

Бистиң Конституциявыстың кол-кол

принциптери-хамаатыларның делгем эргелериниң хосталгаларының магадылалы, хамааты ниитилел черлерин сайзырадыры, эрге-чагырга органнарын хевирлеп тургузарына чоннун улам хөй киржилгези, эрге-чагырганың чон мурнунга харыскалгасы.

Ол принциптерниң күүселдези кадык камгалал болгаш өөредилге системазын чаартырының, чуртталга тудуунун темпелерин дүргедериниң, чурттакчы чоннун аңгы-аңгы кезектеринге социал деткимчениң, республикада энергияның чедишпес чоруун болгаш транспорт айтырыын шийтпирлээриниң, регионнун социал-экономиктиг сайзыралының айтырыгларын шийтпирлээринге хамаатыларны калбаа-биле хаара тударының талазы-биле хемчеглерни алырынга чедирип турар.

Төрзөн республиказының Конституциязын бистиң ажы-төлүвүстүң келир үезин чаартырынга чугула чепсек дээрзин билири болгаш хүндүлээри бистиң кижилер бүрүзүнүн хүлээлгези болур.

Даартагы хүнге бүзүрелиңер силерге кажан-даа өшпес болзун, чедишкениңер болгаш аайлажышкыннар силерге кезээде келир болзун, эргим чаңгыс чер-чурттугларымыс! Силерге аас-кежин, тайбыңны, кадыкшылды, чаагай чоруктарны болгаш чечектелишкенин күздөдүс!

Тыва Республиканың Баштыңы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) Даргазы К. ДАВАА.

ҮНДЕЗИН ХООЙЛУ – АМЫДЫРАЛДЫҢ ӨЗЭЭ

ТР-ниң амгы Конституциязы төөгү езугаар 9 дугаар болуп турар. Ону 2001 чылда бүгү чоннун референдумунга май 6-да хүлээп алган.

1921 чылда Танды-Тыва Улус деп чаа тургустунган күрүнениң хамаатыларында дең эргени чарлаан бир дугаар Конституцияны чоннун үзел-бодалы-биле Суг-Бажынга, амгы Кочетов суурга, ол-ла чылын хүлээп алган. Ук чаа Конституцияга тыва улустун болгаш күрүнениң келир үеги сайзыралынга хамаарыштыр дыка хөй айтырыглар көрдүмз. Ынчангаш 1921 чылда Бүгү Тываның хуралына 2-ги Конституцияны хүлээп алыр ужурга таварышкан. Ол Конституцияга чаа тургустунган аныяк күрүнениң бурунгаар хөгжүлдээинге хамаарыштыр дыка хөй социал-политиктиг айтырыглар көрдүнген.

Шак ынчаар чылдан чылче чаа тургустунган тыва күрүнениң Чазааның ажил-херээ чаңгыс черге турбайн, делгемчип, чоннун амыдыралынга социал-экономиктиг чаартылгалар хөйү-биле немежилп турган. Ынчангаш каш чыл болгаш-ла конституциялар үндезини-биле чаарттынып турганы ол.

Конституция тургузуунга эң улуг үндезин чаартылгалар 1944 чылда ТАР-ның ССРЭ-ниң составында киргениниң соонда болган. Ынчан ССРЭ-ниң составында чаа Тыва Автономнуг областың Конституциязы социалисттик хөгжүлдее үндезин угланышкыннары алган. 90

чылдарда эде тургузуушкун үезинде улуг күрүне ССРЭ буурап, эвилелдешкен республикалар бот-башкарып, аңгы-аңгы күрүнелер болуп турда, Тыва АССР чаа Конституцияны хүлээп ап, РФ-тиң составында тускай бот-догуннаан демократтыг күрүне, Тыва Республика кылдыр эде адаттынган. Тыва Республиканың чонунун референдуму-биле Үндезин Хоойлуда айытканы болза «РФ-тиң составында үнүп болур» деп чарлаан турган. Ук көрүш РФ-тиң 1993 чылда чаа хүлээп алган Конституциязынга дүүшпейн турары-биле ТР-ниң Конституциязынга өскерилгелер кириер ужурга таварышкан. Ынчангаш 2001 чылдың май 6-да Тываның хөй националдыг чону өскерилгелерлиг болгаш чаартылгаларлыг Конституцияга хамаарыштыр референдумга шупту үнүн берип, чаа Үндезин Хоойлуну хүлээп ап, республиканың төөгүзүнге чаа арынны ажиткан.

Амгы бистиң сагып, чурттап турар Конституциявыс Тыва Республика РФ-тиң составында тускай күрүне тургузулгуг, оон субъектиси кылдыр көрүп турар. Ук онзагай, амгы үеде дүүшкен Конституцияга чедир тыва чон улуг орукту эрткенин үстүнде айыткан болгай бис.

Конституция күрүнениң кол хоойлузу болур. Аңаа күрү-

нениң Конституция тургузуунун үндезиннерин, хамаатыларның эрге-хосталгаларын, күрүне эрге-чагырга органнарын организастаарының, оларның ажил-чорудулгаларын уштап-баштаарының принциптери көрдүнген болур. Амгы Үндезин Хоойлуда хамаатыларның эрге-хосталгаларынче онза кичээнгей салдынган. Кижиниң эрге-хосталгасынче кым-даа холгаарлап шыдавазын ында айыткан. Күрүне эрге-чагыргазы хоойлужудулга, күүселде, суд деп бот-боттарын хайгаараар үш бөлүккө чардынган. Күрүнениң даа, муниципалдыг-даа, хуу-даа өнчү хөреңгилер бар апарган. Боду-ла шыдаар болза, амыдырал байдалын экижидери-биле чүнү-даа кылып болур эргени амгы Конституция берип турар. Конституция – чоннун амыды-

ралынга, ажил-агыынга ажылаттынар хөй хоойлуларын үнер дөзү. Кандыг-даа чаа хоойлу ыялап-ла Конституцияга үндезилеттинген болур болгаш оон-биле карышпас.

Ынчангаш Конституция өскө хөй хоойлулар-биле кады күртүне удуртулгазын күрүне органнарының ажил-чорудулганын уштап-баштаарынга, хамаатыларның боттары канчаар алдынарынга уг-шигнни берип турар. Бо бүгүнү ап көргө, Конституция дээрге күрүнениң болгаш чоннун амыдыралының өзэ болуп, чаңгыс черге турбайн хөгжүп, бодарап чурттаарына орук изеп бээр чугула документ дээрзи маргышчок.

Байыр-Белек НУРЗАТ.

Чурукту редакцияның артында болган.

Үндезин Хоойлу-биле холбаштыр

(Төңүзү. Эгези 1-ги арында).

Бо херекке үстүндө чугаалааныыс темалыг кичээлдерниң ужур-дузаны аажок улуг болуп турар.

Тываның школарынын янзы-бүрү айтырыглар, ооң иштинде хоойлуларны, ылаңгыя саң-хөөнүң кол документизи-республика бюджетин ажылдап кылырының болгаш бадыйларының чорудулгазын сонуградып турар дээрзин эрткен чылдарның дуржулгазы көргүскен.

Республиканың ниити-билиг школаларына ажык кичээлдерни мурнунда эрттирип турган Дээди Хуралдың депутаттары үстүкү класстарның өөреникчилери-биле хамаатыларның амыдыралына Конституцияның ужур-дузанын айтырып чугаалажыр дээн саналды чогумчалыг деп үнелээн. «Бо дээрге чугула санал-дыр, ол моон мурнунда-ла үнген болза, конунг эки болур ийик. Шыны-биле чугаалаар болза, Тываның Үндезин Хоойлузун улуг безин кижилер аны билбес болдур ийин. А бисин уругларымыс ол кичээлдерниң чызында Конституция-биле танышып, ону номчуп, сайгарып турар парган» — деп, Дээди Хуралдың епутады Марат-оол Ондар чугаалаан.

Тываның парламентарийлери колачыларга Тыва Республиканың Конституциязын хүлээп алган өгүзүнүң дугайында чугаалап өрлөр. Ылаңгыя Тыва күрүнө тургустунган улуг эвес хуусаазының дургузунда сес Конституцияны хүлээп ал келген, оларның башыгын 1921 чылдың август 4-те ту-Тываның Тургузукчу хурааныга хамаарылга чок Тыва Арат Республиканы (ТАР-ны) тургузуп, хүлээп алган дээрзин таныштар.

1993 чылдың октябрь 21-де

Тываның эң сураглыг, чедиги Конституциязы хүлээп алдыган, аңаа Россия Федерациязының составындан үнөр эргени көргөн турган. Россияга политиктиг болгаш күрүнө кризиси болу бээр болза, Тыва Республиканың девискээринге бүгү эрге-чагырга Тыва Республиканың Дээди Хуралыне, Тыва Республиканың Президентизинче болгаш Тыва Республиканың Чазанче шилчиер болгаш Тыва Республиканың «Тыва Республиканың айыыл чок чоруун болгаш күрүнө ботдогуннаашкынын хандыраарының дугайында» Хоойлузун күштүг кылдыр кириер дээрзин айыткан турган. Ол Үндезин Хоойлуда 26 чүүл (азы 59 эрге-хоойлу нормалары) РФ-тиң Конституциязынга болгаш федералдыг өскерткен хоойлужудулга дүүшпейн турган.

2001 чылдың май 6-да бүгү чоннуң референдумунга хүлээп алдыган Тываның Үндезин Хоойлузунга ол карышкартарны чайлаткан. Ол дээрге амгы күштүг болуп турар сески Тыва Республиканың Конституциязы-дыр. Бо Үндезин Хоойлунуң бир чугула өскерилгези болза, күрүнө эрге-чагыргазының хоойлужудулга (төлээлжилге) органын чаартканы болур. 162 депутаттан тургустунган ийи палаталыг парламентиниң орунунга Дээди Хурал тургустунган, бо үеде ында 32 депутат ажылдап турар, оларның 9-зу — доктаамал үндезинге. Бүгү чоннуң ыңдыг шийтпирин 2010 чылдың апрель 11-де болган референдумга хүлээп алган.

Оон аңгыда федералдыг деңгелде өскерлип турар эрге-хоойлу башкарылгазынга дүүштүр Тываның күштүг болуп турар Конституциязынга республиканың дээди албан-дужаалдыг кижизин соңгуурунун, Тыва Республиканың прокурорун томуйлаарының чурумунга

хамааржыр эдилгелерни кириген. ТР-ниң Чазаның чыл санында Дээди Хуралдың мурнунга отчет бээриниң чуруму база Конституцияда көстүп келген.

Тыва Республиканың Конституциязының бүдүүзүндө Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) даргазы Каңоол Даваа республиканың школантернадының болгаш №9 гимназиязының өөреникчилери-биле ужурашкан дээрзин сагындыраал. Дээди Хуралдың кол залына экскурсия үезинде тыва парламентаризмниң төөгүзүнүң дугайында ол чугаалаан болгаш бөгүнгү Конституция хунунуң дугайында, бөдүүн кижилерниң амыдыралын экижидер дээш депутаттарның кылып турар ажылының дугайында таныштырган.

Ол ышкаш Конституция хунунуң бүдүүзүндө Тываның парламентаризмин оран-савазынга Кызылдың №1 школының доозукчу класзының өөреникчилери болгаш ТКУ-нун юридиктиг факультетиниң 4-кү курузунуң студентилери экскурсия кылган. Аныяк кижилерге хоойлу ажылдап кылырының дугайында Дээди Хуралдың Даргазының орадакчызы Ольга Кольчикова чугаалап берген, ол ышкаш Россия Федерациязының Конституциязының болгаш Тыва Республиканың Үндезин Хоойлузунуң төөгүзү-биле холбашкан солун викторинаны аныяк аалчылар-биле эрттирген.

Мындыг кичээлдер доктаамал эртип турар, Дээди Хуралдың амгы депутаттарының оран-савазынга Кызыл хоорайның болгаш Тываның кожууннарының чүс-чүс сургууларды болгаш студентилери кээп чораан дээрзин немээри чугула.

ТР-ниң Дээди Хуралының (парламентизиниң) парлалга албаны.

Аян-шинчи кириер

Тываның Баштыңының ажыл-албаны

(Төңүзү. Эгези 1-ги арында).

«Амгы үеде боттандырып турар төлөвилелдер аныяк-өскенни кириинче угланган. Келир үе-төрөөн черин ээлеп, хөгжүдүп ызырадыр улус олар болгай. Республикадан дашкаар өөргөлге черлеринде өөренип турар агуулдарымыс чанып азы доо-чедип келгеш, төрөөн черин хөгжүлделиг деңгелдин үнөр боор. Бисте салым-чаянныг аяктар хөй. Чоокта чаа Республика Баштыңының Кубогу дээш бөмбүүнүң маргылдаазына аргы черни бистиң командавыс алап алган...» — деп, Улуг-Хем кожуунуң чагырыкчызы Мерген ай-оол чугаалаан.

Шагаан-Арыг хоорайның чаа

хүрээзиниң тудуунга чорааш, ол сарыг шажын ниитилелиниң төлээлери болгаш бөдүүн чурттакчылар-биле ужурашкан. «Шажын хүрээзиниң тудуунга кандыг-даа нацияның төлээлериниң дузала-

жып турары дээрге чоннуң үндезин чүдүлге-сүзүүнче эглип, ниитилелге эп-найыралды, амыр-тайбыңы тургузарының демдээн илередип турар» — деп, Ш.Кара-оол айыткан.

А.Пушкин аттыг Национал библиотекага, Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының хөй-ниити хүлээп алышкын черинге халас юридиктиг ачы-дузаны Кызылдың чурттакчыларынга чедирер. Оон аңгыда Кызыл болгаш Бии-Хем кожууннарының чагырга бажыңнарынга эрге-хоойлуга хамаарышкан айтырыгларлыг хамаатыларны хүлээп алыр.

Ада-чурттуң Улуг дайынының Тиилелге хунунге тураскааткан 69 чыл оюнуң байырлыг хемчеглериниң планы

Май 1-15

«Тыва эки турачыларның салгакчылары» хөй-ниити организациязының киржилгези-биле Совет Эвилелиниң Маадыры Т.Б.Кечил-оолдун 100 харлаанынга тураскааткан көжүп чоруур делгелгелер — Кызыл хоорайның школаларына

Май 7-17

Улусчу сактыышкын неделязы «Дайын. Тиилелге. Сактыышкын»:

— «Чалыы назын, май болгаш дөргөн бир чыл база катап» реквием-делгелге;

— «Дайын үезиниң сактыышкыннары — номнарда» деп фронтучу чогаалчыларның литературлуг галереязы.

— «Ады» төөгү-литературлуг композиция — К.И.Чуковский аттыг республиканың уруглар библиотеказы.

Май 4

«Маадырлыг өгбелер дугайында сөс» төөгүлүг оюн — К.И. Чуковский аттыг республиканың уруглар библиотеказынга 11.00 шакта.

Май 5-10

Тиилелге хунунге тураскааткан номнар болгаш стендлер делгелгези — А.Пушкин аттыг Национал библиотекага.

Май 7

«Дайын дугайында шупту чүве сөглеттин-мээн...» — К.И.Чуковский аттыг республиканың уруглар библиотеказынга 15.00 шакта.

Совет Эвилелиниң Маадыры, тыва эки турачыларның эскадронунуң командири Тюлюш Балданович Кечил-оолдун 100 харлаанынга тураскааткан «Эскадроннуң командири» деп беседа — Караа көрбестер ниитилелиниң тускай библиотеказынга 15.00 шакта.

Май 8

«Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде Кызыл хоорайдан фронтуче аъттанган шериглерге» мөңгө ногоан бүрүлери боодал чечек сөкүн салырының езу-байыры — Тиилелге шөлүнге 11.00 шакта.

«Сактыышкын хунунге мөңгө Алдар болгаш Салют!» деп тиилелге хунунге тураскааткан байырлыг концерт — В.Көк-оол аттыг Национал театрга 16.00 шакта.

«Сарадак-2014» бичии уругларның хөөмей-сыгытка республика мөөрейи — Чаңылчаан тыва культура төвүнге — май 8-9;

Май 9

Ада-чурттуң Улуг дайынының Тиилелге хунунуң 69 чыл оюнга тураскааткан Байырлыг чыскаал — Арат шөлүнге 10 шакта.

Ада-чурттуң Улуг дайынының Тиилелге хунунуң 69 чыл оюнга тураскааткан байырлыг концерт — Арат шөлүнге 11 шакта.

«Майның хуну» хөгжүм-төөгүлүг композиция — А.Пушкин аттыг Национал библиотекага 14.00 шакта;

«Тиилелге хуну» электроннуг көргүзүг — А.Пушкин аттыг Национал библиотекага май айның дургузунда;

«Тиилелге тугунуң тудукчулары» — эрес-дидим чоруктуң кичээлдер — школаларның чагыы-биле А.Пушкин аттыг Национал библиотекага май айның дургузунда;

«Ыры-хөгжүмнүң дайын-чаага ажыы чок деп кым сөглээнил» хөгжүмнүг өрээл — А.Пушкин аттыг Национал библиотекага май айның дургузунда;

«Тиилелге хуну» республиканың хуреш маргылдаазы — «Хуреш» стадионунга.

Май 8-11

Элээди бичии оолдар аразына Кызыл хоорайның бокс маргылдаазы — «Автомобилист» спорт-залына 09.00 шакта.

Чурттакчы чоннуң кичээнгейинге!

«Россияның юристер ассоциациязы» Бүгү-Россияның хөй-ниити организациязының Тывада салбыры Тыва Республиканың Конституция хунунуң, 2014 чылдың май 6-да, 9 шактан 16 шакка чедир ТР-ниң Дээди Хуралының оран-савазында Д.А.Медведевтин хөй-ниити хүлээп алышынын черинге (Ленин кудумчузу, 43, тел. 2-48-35),

Магалыг май моорлап келди!

Репортаж

**«Байыр-чыскаал ырлыг-хөглүг
Магалыг май моорлап келди!
Өөрүшкүлүг кижик-чолдуг
Өргүн чонум хей-аът кирди!» —**

деп, Частың болгаш Күш-ажылдың байырлыг чыскаалының башкарыкчылары Аюхан Кол биле Долаана Монгуш чарлаптарга-ла, байырлыг чыскаал эгелээн. Чылдың-на найысылалдың бүгү чону Май 1-ниң хүнүн Арат шөлүңгө эрттирер чаңчылдыг апарган. Шөлде тип каан маңган ак өглерни, чүзүн-баазын өңүг, чаражы кончуг шарларны болгаш аай-дедир шуушкан улуг-бичии кижилерни көөрге, езулуг-ла байырлал шинчилиг.

Частың болгаш Күш-ажылдың байырлалын эң баштай 1890 чылдың май 1-де Варшавага, Москвага, Санкт-Петербургка болгаш оон-даа

өске хоорайларга демдеглен эрттирген. Россияга 1987 чылдан эгелеп Чаңгыс эпсеткил каттыжышкынының хүнү кылдыр эрттирип турган. А 1992 чылда катап-ла Частың болгаш Күш-ажылдың байырлалы деп эде адаан. Оон бээр-ле майның байырлалын хоорай-суурларда демдеглен турар апарган.

Май 1-ниң хүнүнде Национал парк аксындан Арат шөлүңгө чедир байырлыг чыскаалды ТР-ниң Чазааның үрер хөгжүм оркестриниң артистери диңмит-дааштыг аялгасы-биле үдеп башкарган. Оларның соонда Чазак кижигүннери, ТР-ниң Дээди Хуралының (парламентизиниң)

болгаш Кызыл хоорайның депутаттары, республиканың аңгы-аңгы яамылары, албан черлериниң чадаг, аъттыг, машиналыг-даа коллективтери, Тываның дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң студентилери болгаш школачылары шуужуп эрти.

Оларның холдарында бичии тукчугаштар, чүзүн-бүрүн өңүг шарлар байырлалды улам-на аян-шинчи кириген. Орус-тыва дылдарда бижээн кыйгырыглар езугаар «Май 1 делгерезин!», «Россияга алдар!», «Күш-ажылчы чонувуска алдар!», «Ура-а!»... деп чаңгыс үн-биле алгырыжып, чоннуң сеткил-хөөнүн көдүрүп, өөрүшкүзүн оттурдулар. Байырлыг чыскаалдың киржикчилери шуужуп эртерге, күш-ажылдың хүндүлүг хоочуннары болгаш сонуургаан көрүкчүлөр оларны деткип, хүлүмзүрүг-биле

уткуп ап турду.

Байырлалга келген кызылчыларга болгаш аалчыларга ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчызы Анатолий Дамба-Хуурак: «Частың болгаш Күш-ажылдың байырлалы-биле Силер бүгүдеге байыр чедирип тур мен. Республиканың чонунуң эп-найыралын чаңгыс дем-биле каттыштырып турар Май 1-ниң хүнү — эптежилгениң, күш-ажылга чедишкениң байырлалы-дыр. Тыва чуртувустуң хөгжүлдизинге үлүг-хуузуң кириштирип чоруур хоочуннар болгаш күш-ажылчы кижилеривис хөй. Оларга чоргаарланып чоруур бис. Келир үеде сайзырал дээш кижиги бүрүзү бурунгаар чүткүр ужурул бис. Байырлал таварыштыр тайбыңны, күш-ажылды болгаш аас-кежиктиг ак орукту чонум силерге күзедим!» — деп, ол чугаалаан.

Байыр чедиришкенин соонда Частың болгаш Күш-ажыл байырлалының солун концерт көргүзүү эгелээн. Салым-чаяанның школачылар, тыва эстраданың аныяк ыраажылары болгаш артистери чыылган чонга байырлал таварыштыр аян-ырын, танцы-самын бараалгаткан.

Анисья ТЮЛЮШ.

Чаңгыс СААЯНЫҢ тырттырган чуруктары.

«Шимчээшкнде — амыдырал»

Май 2-де Тываның кул филармониязынга Россия б Тываның демнежилгезиниң чылынга болгаш Кызыл хоорайның тургустунганындан 100 чылынга тураскааткан аажылчы коллективтерниң азынга «Шимчээшкнде — амыдырал» деп мөөрей эрткен. ТР-ниң Култура яамызы, Кызыл хоорайның Култура, спорт баш аныяктар политиказының парламентиизи организаптап тирген.

Мөөрейге республиканың нелгелериниң, пенсия фондунуң, ТР-де күрүнениң арга-амгалаалының, школалар болгаш уруглар садтарының коллективтериниң ажилдакчылары улу болгаш амгы үениң танцылары мөөрейлешкен. Олар тыва, ормолдав, еврей, татар, кавказ, инд болгаш өске-даа чоннарның танцын самын бараалгаткан.

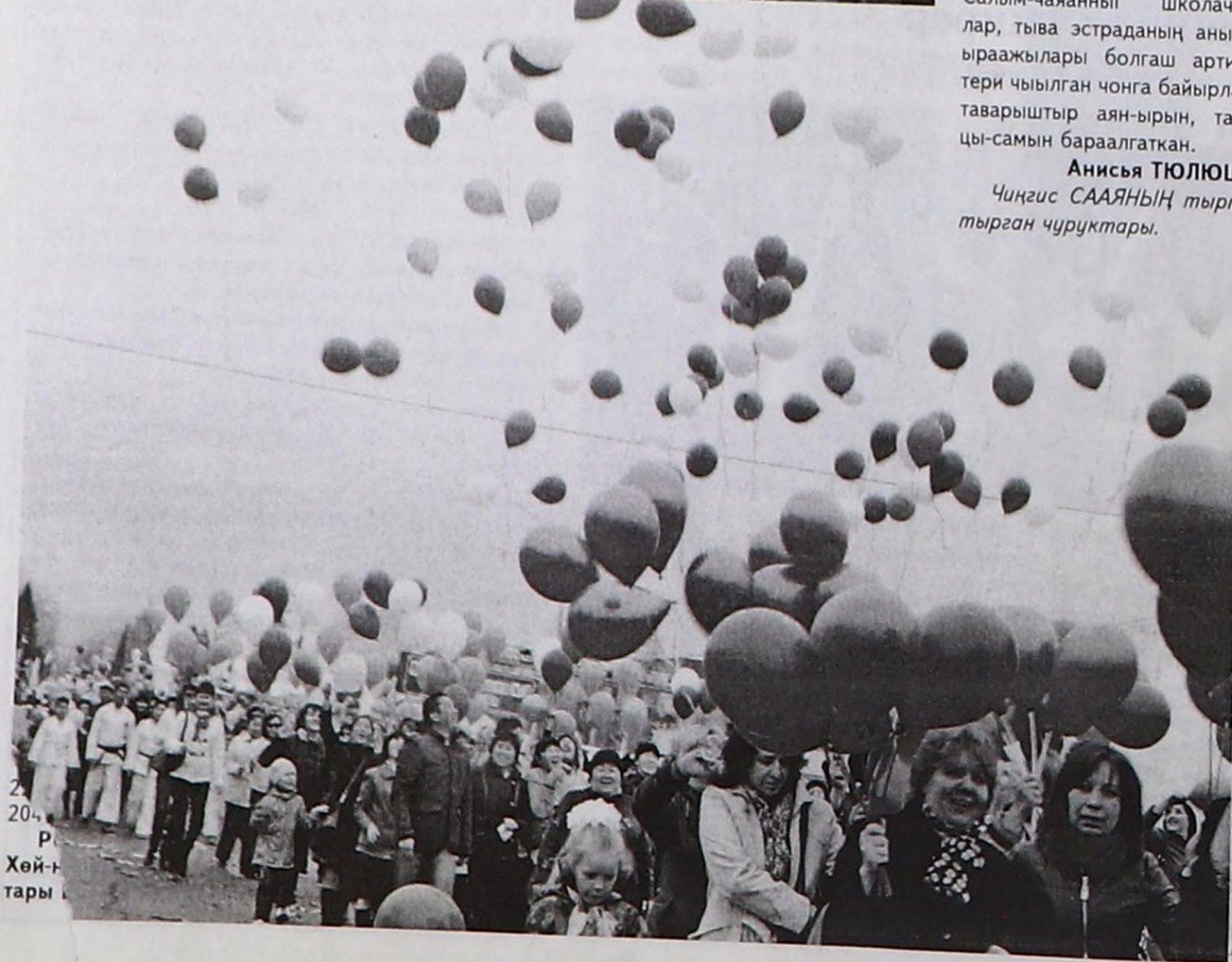
Кызылдың 9 дугаар гимназияны «Үе бурунгаар» деп танцы өскелерден ылгалдыг, бир туск Ону Надежда Тыртык-Кара турган. Пенсия фондузунуң «Созвездие» бөлүүнүң кантри хевирин ковбойлар танцызын (Жанна Саралар), Алдын дүлгүүр аттыг 1 дуга уруглар садының «Черлик танцыларын» (Аида Шириме), «Ассети» 34 дугаар уруглар сады Май Джексоннуң тускайлаң кылажы өттүнүп күүсеткеннер. Арга-ар комитетиниң «Черниң ызы» (Ченеш Балчир) танцызы көрүкчүлөр бодандырган. Оларның арга-арыг хумагалал-камгалавас болзувус келир үеде салгалдарывыска чүр арттырар бис дээрзин илеретке театржыткан көргүзүү өөредиги болган. 3 дугаар республика эмнелгезиниң киржикчилериниң «Талландының чечектери» деп танцызынга дүүштүр, чараш чечектерде каастаан бөрттери көрүкчүлөр кайгаткан. 5 дугаар гимназияны «Найысылал» деп танцызында орус тыва даңгыналар, олимпий оду көдүрген спортчуну көргүскени юбилейлиг чылда ужур-уткалыг.

Киржикчилер бүрүзүнүң белеткели — бедик деңгелде, оларның тыва национал болгаш амгы үениң танцыларының күүселдези алдарлыг артистерден дудак чок. Коллектив бүрүзүнүң хеви күүседип турар танцызынга дүүшкөк, каас-чараш. Танцы тургузукчуларының кылган улуг ажылы көскү.

Мөөрейниң тилекчилери юбилейлиг байырлалдарга киржир. Жюри кижигүннери киржикчилерни түңнээн, май төңчүзүнде тилекчилерни шаңнаар. Дээди шаңнал дээш — 100 муң рубль, 1-ги чер — 50 муң рубль, 2-ги чер — 30 муң рубль, 3-кү чер дээш 20 муң рубльди тилекчилерге тыпсыр.

Көрүкчүлөр зал сыңмас. Артык билет манагзынган кижилер эңмежок. Коллегаларын деткээн аарыкчыларның диңмиттиг адыш часкаашкыннары үзүктөл чок чаңгыланган. Коллектив бүрүзү ажилдап билгиринден аңгыда, уран чүүлге ынаан бадыткаан. Чон солун, чараш концертти ол кезээ көрүп, мага хандырдыштанган.

Шончалай. ХОВАЛЫГ.

Кызылдың 100 чылынга

ААС-КЕЖИКТИГ ЛОТЕРЕЯ

Бо чоокку үелерде кандыг-даа болушкунну 2014 чылда эрттер юбилейлиг чылдар-биле холбап турар. Ынчалдыр май 1-де Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга 16 ша-кыла «Кызыл хоорайның 100 чылынга» деп байырлал лотерея-зының ойнаашкыны болуп эрткен.

Муниципалдыг лотерея болза ачы-буян чедирелгезинин хевири болур. Ону Кызыл хоорайның 100 чыл юбилейин эрттеринге деткимче көргүзөр фондуже ак-ша-хөреңги чыыр сорулга-биле чурткан. Лотерея билеттерин апрель айның дургузунда садыг-саарылга черлеринге тарадып садып турган. Чаңгыс билеттин эртээ — 300 рубль. Ойнаашкын хүнү чоокшулаан тудум, лоте-реяны садып алыр күзелдиг кижилерин саны улам көвүдээн. Ынчанмайн канчаар, 100 аңгы акша шаңналдарындан аңгыда, аас-кежиктиг «100» деп дугаар-лыг ак машиналар база ээлерин маңап турган болгай.

Хөйүнү манааны Май 1 хүнү келген. Чон стадионну долдур олурупкан. Удатпаанда лотерея-ның ойнаашкыны эгелей бер-ген. Билет садып алган кижилер бүрүзүнүн чүрээ дүрген соп, дүвүрөп-ле турган боор. 3, 5, 10, 20, 30 муң рубль түңнүг ак-ша шаңналдарлыг билеттерни ойнаткан соонда, кол шаңнал-дарның ойнаашкыны эгелээн. Долганып турар барабанның

иштинде лотерея билеттеринин үзөр талоннарының аразындан ойнаашкынныг дугаарларны уштуп эккелген. «Нива» маркалыг автомашинаның аас-кежиктиг ээзи Айдысмаа Монгуш, а «Лада-Приора» автомашинаның Сергек Салчак болган.

300 рубль-биле билет садып алгаш, автомашина ойнадып алыры дег улуг чедишкин кай-да дээр силер. Ол, шынап-ла,

аас-кежиктиг кижидир. Аңаа чергелештир лотерея садыг-лаашкынындан кирген орулга-ның чартык кезин төрөөн ынак Кызыл хоорайывыстың хөгжүл-дезинге ажылаттынар дээрзин демдегеп каайн. Ол база буян-ныг үүлө-дир. Фондуже кирген акша-хөреңгинин чарыгдалын фондунун хайгаарал чөвүлели хыналда-хайгааралга алыр.

Төрөөн черинин сайзыра-

лы дээш сагыш човап, хензиг-даа болза, үлүг-хуузун көргү-зүп, мындыг хевирлиг ачы-буян чедирер сорулгалыг лотерея ойнаашкынынга моон-даа соңгаар онза идепкейлиг кир-жиринге Тываның чону белең дээрзин Май 1-де эрткен лоте-рея ойнаашкыны бадыткаан. Тиилекчилерге база катап байыр чедирип тур бис!

Азияна ТАУ.

Чыңгис СААЯНЫҢ тырт-тырган чуруктары.

«21-ГИ ЧҮС ЧЫЛДЫҢ АЖЫЛЧЫН МЕРГЕЖИЛДЕРИ»

Май 1-де Арат шөлүңге Частың болгаш Күш-ажылдың байырлалыга тураскааткан «21-ги чүс чылдың ажилчын мергежилдери» деп республиканың 4-кү следу болуп эрткен. Ылдың-на эртип турар хемчег бо чылын ыраккы кожуунна-дан келген аалчыларның киржилгези-биле онзагай ылгалып көзүлгөн.

Тываның барык бүгү өөредилге албан черлеринин сургуулдары, башкылары боттарының кылган ажилдарын делгепкен чоргаар бараалгап турарын көргөш, кижиниң са-ыш-сеткили көдүрлүр болду. Республиканың эге болгаш ор-тук өөредилге черлеринин сургуулдары мергежилдеринин айы-биле мастер-класстарны база эрттирген. Чижээлээрге, Кызылдың эмчи колледжизинин студентилери бичии өпоя-ны канчаар шын шарыырын,

ажаап-карактаарын айтып бе-рип, чамдык улусту өөредилге кириштирди-даа. Келир үениң адалары болур аныяк эр кижилерниң сонуургал-биле көрүп турарын аажок чаптадым. Аныяк кыстар күзелдиг улустун хан ба-зыышкынын база хынап, черле келир үениң эмчилери болгаш, чонга янзы-бүрү сүмелерни бе-рип турдулар. Бо өөредилге че-ринин студентилеринин слетка чылдың-на идепкейлиг киржи-п турарын демдегелес аргажок. Колледжинин башкыларының

Тоора-Хемде № 12 ПУ-нун делгээн аш-чеми.

чугаалап турары-биле алырга, бо чылын өөредилге черинде фитобар төлөвилелин боттан-дырганы — канчаар-даа аажок улуг чедишкин. Фитобарның дузазы-биле студентилерниң янзы-бүрү аарыгларын болдур-базын чедип ап турар. Ол ыш-каш бо талазы-биле эртемнер-ни студентилер боттары көрүп, киржип тургаш, сонуургал-биле шингээди алырлар. Чоокта чаа болуп эрткен «Амгы үениң чугу-ла айтырыглары» деп темага бо-луп эрткен республика чергелиг конференцияга эмчи колледжи-зинин студентилери тергин эки билин бадыткааш, шаңналдыг черлерге үнген.

Кызылдың тудуг технику-му демирден кылган болгаш ыяштан чазаан ажилдарын тодаргайы-биле көргүскен. Амыдыралга чугула херексел-дерни чурттагыч чон олардан чик өртөккө садып ап турдулар. Көдээ ажил-агый техникумун келир үениң мал эмчилери бо-лур студентилери анай, хураган-нары эккеп алган, оларны кан-чаар ажаарын, эмнээрин тайыл-бырладылар. Бай-Тайганың Тээлиде № 13 училищезинин сургуулдары улуг-бичии десп-

лер, тос-кактар, кочалдар, чонар-даштан чазаан суй бе-лектер дээш, өске-даа ажил-дарын делгээн. Ак-Довурактың даг техникумунун студентиле-ри химиктиг бүдүмелдеринден бээр делгеп салганы онзагай болду. Олар кандыг-бир тодар-гай бүдүмелди канчаар алырын аппаратка көргүзүп, ону кааа ажыглаарын тайылбырлап тур-дулар. Даг техникуму оон мур-нунда профессионал училище турган болгай. Чүгле 2011 чыл-дан эгелеп училище биле Ак-Довурактың башкы техникуму-нун каттышканы-биле техникум кылдыр эде тургустунган. Амгы үеде ында мергежилдерниң барык 80 хуузу даг ажил-агый-биле холбашкан. Эрткен чылын техникумну 150 кижидоозуп, Тываның ховар, тускай мерге-жилдиг специалистери болган. Даг техникуму Тожуда «Лунсин» бүдүрүлгези-биле сырый харыл-заалыг ажылдап турары билдин-гир. Амгы үеде техникумда 500 хире кижидоозуп, янзы-бүрү мергежилдерни чедип ап турар.

Тожунун Тоора-Хемде №12 профессионал училищези бо чылын слетка бир дугаар кир-жи чедип келген. Оларның тос

чадыры каракка кайы ырактан илдигип, кижиниң сонуургал-лын чайгаар хаара тырта бээр. Иштинче кире бээрге, столда улуг балык шортан баштаан аш-чем: янзы-бүрү кат-чимис-тен варенье, дузаан балык, ногаа аймаа, кештен даараан бөрттер дээш, чүнү чок дээр! Өөредилге черинин башкызы Римма Чамыяңның чугаалап турары-биле алырга, училище 1996 чылда тургустунган болгаш сургуулдарны бөрт даараар, казымал байлактар тывар дээш, беш янзы мергежилде өөредип турар. Мында башкыларның өөредилге чылының төнчүзүн-де түңнел ажилдарын делгеп салганы бо. Амгы үеде училище-де 127 сургуул өөренип, мерге-жилди чедип ап турар. Тываның эң ыраккы булуңундан келген шыырак белеткелдиг аалчылар-га кижидоорүвес арга чок болду. Оларның ажылы бедик деңгел-де дээрзи делгээн ажилдарын-на илден.

Студентилер боттарының шилип алган мергежилдеринге аажок сонуургалдыг дээрзи дел-гелгеден көскүдүр. Олар күзел-диг, а кол-ла чүүл улуг сонуур-гал-биле чонга ажилдарын ба-раалгадып турдулар. Бурунгаар чүткүлдүг, карактары кыптыгып турар бо аныяктар Тываның хөгжүлдизинге канчаар-даа аа-жок үлүг-хуузун кириеринге бүзүрел улуг.

Ол ышкаш Арат шөлүңге чогадыкчы коллективтерниң болгаш тыва эстрада артисте-ринин байырлыг концерти, аныяктарга дискотека чедиш-кинниг болуп эрткен.

Алдынай БАДЫ-ХОО.

Чыңгис СААЯНЫҢ тырт-тырган чуруктары.

Кызылдың тудуг техникумунун сургуулдары.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ АЙТЫШКЫНЫ

Өөредилге албан черлеринин аразына Россияның болгаш Тываның демнежилгезинин болгаш Кызыл хоорайның үндезилеп тургустунганының 100 чылына тураскааткан уругларның «Театр—ол дээрге бис-тир бис» деп республиканың фестиваль-мөөрейинин дугайында дүрүмнү бадылаарының дугайында

2014 чылдың апрель 21 №141-р Кызыл хоорай

2013 чылдың апрель 22-де Россия Федерациязының Президентизинин «Россия Федерациязынга Культура чылын эрттиреринин дугайында» №375, 2011 чылдың август 8-те «Россияның болгаш Тываның демнежилгезинин база Кызыл хоорайның үндезилеп тургустунганының 100 чылын байырлаарының дугайында» №1054 чарлыктарын, 2013 чылдың июль 30-де Тыва Республиканың Баштыңының «2014 чылды Тыва Республикага Орус дылдың чылы кылдыр чарлаарының дугайында» №161 Чарлыын күүседир-биле, уругларның угаан-бодал-мөзү-шынар, патриотчу болгаш эстетиктиг кижизидилгезин сайзырадыр, өзүп оорар салгалды уран чүүлге кижизидер болгаш Ада-чурттуң культуразының эң эки хевирлеринге оларны хаара тудар, театрың чогадыкчы ажил-чорудулгазын школаларның өөреникчилеринин аразына непередир сорулга-биле:

1. Мында кошкан чүүлдерни бадылаар:

Өөредилге албан черлеринин аразына Россияның болгаш Тываның демнежилгезинин болгаш Кызыл хоорайның үндезилеп тургустунганының 100 чылына тураскааткан уругларның «Театр — ол

2014 чылдың апрель 21-де Тыва Республиканың Чазаның №141-р айтышкыны-биле бадылаан

Өөредилге албан черлеринин аразына Россияның болгаш Тываның демнежилгезинин болгаш Кызыл хоорайның үндезилеп тургустунганының 100 чылына тураскааткан уругларның «Театр—ол дээрге бис-тир бис» деп республиканың фестиваль-мөөрейинин дугайында дүрүм

I. Ниити чүүлдер

1. Бо Дүрүм өөредилге албан черлеринин аразына Россияның болгаш Тываның демнежилгезинин болгаш Кызыл хоорайның үндезилеп тургустунганының 100 чылына тураскааткан уругларның «Театр—ол дээрге бис-тир бис» деп республиканың фестиваль-мөөрейинин сорулгаларын болгаш кылыр чүүлдерин, эрттиреринин болгаш түңнелдерин үндүреринин чурумун тодарадыр турар (моон ыңай—дүрүм дээр).

2. Өөредилге албан черлеринин аразына Россияның болгаш Тываның демнежилгезинин болгаш Кызыл хоорайның үндезилеп тургустунганының 100 чылына тураскааткан уругларның «Театр — ол дээрге бис-тир бис» деп республиканың фестиваль-мөөрейин (моон ыңай—мөөрей дээр) бичии уругларның угаан-бодал-мөзү-шынар, патриотчу болгаш эстетиктиг кижизидилгезин сайзырадыр, өзүп оорар салгалды уран чүүлге кижизидер болгаш Ада-чурттуң театр культуразының, драматургияның болгаш литератураның, хөгжүмнүн, хореографияның—Россияның болгаш Тываның мөзү-шынар салгалына оларны хаара тудар; литературлуг дылды камгалаар болгаш сайзырадыр сорулга-биле эртирер турар.

3. Мөөрейинин кылыр чүүлдери: школаларның өөреникчилеринин аразына театржыткан чогадыкчы ажил-чорудулгазын непередири, республикага уругларның театр уран чүүлүн деткири болгаш сайзырадыр;

Тыва Республикага уругларның аразына чогадыкчы харылзаалыг болур чорукту тургузары;

театр бөлгүмнерин тургузарына органиастыг болгаш боттук дузаны чедирери, школачыларны театр уран чүүлүнче хаара тудары;

дээрге бис-тир бис» деп республиканың фестиваль-мөөрейинин дугайында дүрүмнү;

өөредилге албан черлеринин аразына уругларның «Театр—ол дээрге бис-тир бис» деп фестиваль-мөөрейин (моон ыңай—фестиваль дээр) белеткээринин болгаш эрттиреринин талазы-биле республиканың органиастыг комитетинин составын.

2. Республиканың органиастыг комитетинин фестивалды белеткээринин болгаш эрттиреринин планын 2014 чылдың апрель 20-ге чедир муниципалдыг тургузулганың чагыргаларынче чорудар.

3. Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы бо айтышкыны Тыва Республиканың Чазаның «Интернет» информация-телекоммуникация четкизинде албан-езузуун сайтызынга, «Тувинская правда», «Шын» солуннарга парлаарын (киирерин) хандыраар.

4. Бо айтышкынын күүселдезинге контролду Тыва Республиканың Культура яамызынга дагзыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызы А. Дамба-Хуурак.

дараазында чүүлдерни киирер:

чагыгы;

театр коллективинин, оон удуртукчунун дугайында төөгүнү хостуг хевирге бижээн медээ (реклама) материалын болгаш өске-даа чүүлдерни;

театр коллективинде өөреникчилеринин даңзын, кайда өөренип турарын (школазын, ААФ, клазын) айтыр;

техниктиг ажылгала чүүлдерин (аял-газын, реквизитин болгаш өске-даа) айтырлаан, көргүзүгүн литературлуг сценарийин.

8. Мөөрейинин бирги үе-чадазы доозулган соонда 2014 чылдың май 20-ге чедир республиканың органиастыг комитетинче чорудар чүүлдер:

бо Дүрүмнүн капсырылганында кирген майык езугаар долдурган, муниципалдыг органиастыг комитеттин даргазының ат салганы чагыын үш хууга;

жюри хуралының протоколун;

театр коллективинин, оон удуртукчунун дугайында төөгүнү хостуг байдалга бижээн информастыг (рекламалыг) материалды болгаш өске-даа медээлерни;

театр коллективинин сургуулдарының даңзын, медээлерни (школазын, Ф.А.А.-дын, клазын) айтырлаан, киирер;

ажылгааны техниктиг херекселдерин (хөгжүмүн, реквизиттерин болгаш өске-даа) айтырлаан, шииин литературлуг сценарийин;

мөөрейинин бирги үе-чадазында тиелекчи болган коллективтин күүселдезин тырттырган видеоматериалды.

9. Мөөрейинин ийиги үе-чадазын Кызылга, Тываның В. Көк-оол аттыг Национал хөгжүм-шии театрынга эрттирер.

Республиканың органиастыг комитетинин адреси: Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, бажың 16, Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы, ниити болгаш немелде өөредилге, кижизидилге эргелели, телефону: 6-19-49.

III. Киржикчилерин үнелээри болгаш мөөрейинин жюриинин ажылының регламентин

10. Мөөрейинин киржикчилеринин күүселделерин муниципалдыг деңнелде муниципалдыг органиастыг комитеттин тургускан жюризи, республиканын—республиканың органиастыг комитетинин жюризи үнелээр.

2014 чылдың апрель 21-де Тыва Республиканың Чазаның №141-р айтышкыны-биле бадылаан

Өөредилге албан черлеринин аразына уругларның Россияның болгаш Тываның демнежилгезинин база Кызыл хоорайның үндезилеп тургустунганының 100 чылына тураскааткан «Театр—ол дээрге бис-тир бис» деп фестиваль-мөөрейин белеткээринин болгаш эрттиреринин талазы-биле республиканың органиастыг комитетинин составы

М.М. Бадыргы—Тыва Республиканың культура сайыдының оралакчызы, даргазы;

В.М. Монгуш—Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем сайыдының оралакчызы, дарганың оралакчызы;

В.М. Ооржак—Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызының специализи, секретары;

С.Н. Аракчаа—Тыва Республикада Уругнун эргелеринин талазы-биле төлээ;

С.Н. Ириль—Тываның В.Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрының директору;

Е.К. Карелина—Россияның Композиторлар эвилелинин регион салбырының даргазы (дугуржулга езугаар);

Э.С. Лифанова—«Россияның Журналистер эвилели» хөй-ниити органи-

11. Мөөрейинин киржикчилеринин селделерин жюри 10 баллдыг системелде дараазында барымдаалар езу үнелээр:

- 1) режиссернун ажылын;
- 2) хөгжүм-биле каастаанын;
- 3) күүселдезинин шынарын;
- 4) сценазын дерзенин;
- 5) сценадан чугаалаан сөс-домаа;
- 6) идик-хевин.

12. Көрдүнгөн шагын күүселде кыл турар коллектив эрттир ажылгала тур болза, жюриинин шийтири-биле мөөрейинин программаның үезинде ара докт дып болур.

13. Жюриинин шийтирин протокол долдурар. Мөөрейинин күүселде кыл киржикчилеринин аразында балдарның эң хөй санын барымдаалап, жюри Гран-прини, мөөрейинин лауреаттары диплом элерин тодарадыр.

14. Тиелекчилерге дараазында шаалдарны тыпсыр:

1) Гран-принин алыкчызын «Океан» кадыкшылга төвүнче путевка;

2) 1 чаданың лауреадынга—диплом болгаш өртектег белекти;

2 чаданың лауреадынга—диплом болгаш өртектег белекти;

3 чаданың лауреадынга—диплом болгаш өртектег белекти;

3) 1 чаданың дипломантызынга—диплом болгаш өртектег белекти;

2 чаданың дипломантызынга—диплом болгаш өртектег белекти;

3 чаданың дипломантызынга—диплом болгаш өртектег белекти;

4) номинациялар аайы-биле:

эң эки актер ажил дээш—Ю.Солунинин шаңгалын;

эр кижинин ролун эң эки күүселде дээш—М. Мунзук аттыг шаңгалды;

херээжен кижинин ролун эң эки күүселде дээш—К. Мунзук аттыг шаңгалды;

бөдүүн рольду эң эки күүселде дээш—В. Монгалбиин аттыг шаңгалды;

эң эки идик-хеп дээш—мактал шаңгалды;

шииге танцы-самны эки күүселде дээш—мактал шаңгалды;

тывынгыр чоруу дээш—мактал шаңгалды;

боду чогааткан шии дээш—мактал шаңгалды.

зациязының Тыва регион салбырының директору (дугуржулга езугаар);

Э. Б. Мижит—Тыва Республиканың Чогаалчылар эвилелинин даргазы (дугуржулга езугаар);

С.М. Мунзук—«Дерсу Узала» хөй-ниити чаагай сеткил фондузунун даргазы (дугуржулга езугаар);

А.К. Ооржак—Тыва Республиканың Театр ажылдакчыларының эвилелинин даргазы (дугуржулга езугаар);

Т.А. Хертек—немелде өөредилгеге башкызы, Кызыл хоорайның гимназиязының театр каттыжышының удуртукчузу (дугуржулга езугаар);

Н. К-К. Ховалыг—Тыва Республиканың Өг-бүле болгаш уруглар херектеринин талазы-биле агентилелинин директору.

Байыр чедиришкиннери

Бистин эргим, хүндүлүг ававыс **Елизавета МОНГУШТУН** бо хүннерде билейи.

Ол ажы-төлүн эртем-билигге чедирип, өөрө-амыдыралдың делгем оруунче уштап-баштап Хүндүлүг дыштанылгаже үнзе-даа, бо чедир уругларынга дузалажып чоруур уй-тартарының ынак кырган-авазы.

Эргим, хүндүлүг ававыска юбилейи-биле байыр чедирбишаан, дараазында одуругларны үнчедивис.

Бедик, кадыр алдан артты ашкан-даа бол,
Бергелерге торулбадың, ажып келдиң.
Кылган ижиң, төккөн дерин, ажыл-ижиң
түннелдери
Кыстарыңга, оолдарыңга, уйнуктарга
үлөгөр-дир.

Оглум, кызым, уйнуум дигеш эргеледир
Оожум-топтуг аажы-чаңың, эргим авай.
Аравыска каң дег кадык, омак-сергек
Ава адың алдаржыдып чуртта, авай.
Ал-бодуң кадык-шыырак болуруңу
Ажы-төлүң, уйнуктарың күзеп тур бис.

Уругларыңдан.

Өвүр кожуунуң Кара-Талда бүгү назынында малчыннап чурт-тап чоруур даайым, күүйүм **Кара-оол Кыргысович КОНЧУКПАН, Марта Натпиевна ТЮЛЮШ** бо чылын чурттааш, 45 чыл болуп, даайым май 5-те 75 харны харлаар. Өгбелеривиске чырык өртем-чейде эң-не экилерни, каң дег кадыкшылды күзедивис!

Өртемчейде ием төрөөн чаңгыс даайым —
Өөрүшкүм, чуртталгамның чырыткызы,
Чагы-сөзүн айтып-берип, сүмө кадар
Чаңгыс арткан даайым болур өгбевис бо!

Ада-иём орнун солуп артып калган,
Аыштыг-чемниг уткуп алыр даайым, күүйүм.
Аалыңга чеде бергеш, хөөрежир бис,
Аарышкылыг ишти-хөңнүм хостуг апаар!
Өле бажы көгергиче хөйүн көргөн,
Өгбелерим силер турда эргим-не-дир,
Амыдырал агымынга тура дүшпейн,
Аравыска ам-даа чурттап чоруңар-ла!

"Даай турда, чээн омак" дээрй ышкаш,
Дагга-сугга тура дүшпес чалгыным дег,
Чүглүг куш дег чуртталгамны сорул кириген,
Чүгле силер, даайым, күүйүм, эргим силер!

Чаа-Суурда чурттап чоруур чээни ЧҮЛДҮМ-ООЛДАРДАН.

Тыва улустуң ырларының бол-хөөмөй-сыгыттың тергилерин седикичи Болдукпан Дадар-ович Оюн — Тываның культу-ра-ның болгаш төгүзүнүң алдын ондунче кирген ат-сураглыг экилерниң бирээзи. Ылаңгылыг, оң үнүг ырлары-биле улустуң кил-чүрээнге кайгамчык исти тырып чораан ат-сураглыг аажыга тураскаадып, Таңды

кожуунуң Кочетов суурнуң куль-тура одаан (бажыңың) оң ады-биле адаан.

Оон уйнуу Аяк-Хээ Сергеевич ОЮН 1995 чылда хөй ажы-төлдүг өг-бүлөгө төрүттүнгөн. Амгы үеде Көк-Тейниң кежээки школазының 9-ку класында өөренип турар. Ол — амыдыралга ынак, омак-хөгүлүг, талантылыг, ажылгыр-кежээ, угаангыр кижиге. Бокс болгаш хостуг хүреш маргылдааларыңга шаңналдыг черлерни ээлеп турган. Шериг барып, эртем-билигге өөренип, эмчи болур күзедиг. Хостуг үелеринде хөгжүм-аалга дыңнаарыңга, чуруттунарыңга

ынак. Ындыг-даа болза, оглуус багай салдарлыг рак аарындан аарый берген. Москва хоорайга эмнээшкин эртер ужурулуг. Ын-чангаш оглуустуң берге аарыг-аржыкка таварышканы-биле хол-баштыр чонувустан дуза дилеп, ачы-буянныг дузаламчы мара-фонче чалап тур бис.

Марафон Таңды кожуунуң Бай-Хаак сумузунга Сагды А.К. аттыг культура төвүңге 2014 чыл-дың май 16-да 15.00 шакта бо-луп эртер.

Дуза кадыксап турар чонувус-ка банкыда агар санын бижиди-вис:

БИК: 040407627

Алыр банкызы: Восточно-Сибирский Банк Сбербанка РФ, г. Красноярск.

Кор. счет: 30101810800000000627.

ИНН: 7707083893.

КПП: 170102001.

Получатель: Оюн Виолета Сергеевна (сестра), Кызылское ОСБ №8591.

Счет получателя: 4081781036500060650353.

Сот.тел.: 8-923-262-55-28.

ЧАДААНА ХООРАЙНЫҢ КОМАРОВ КУДУМЧУЗУНДА

(Гортоп чоогунда) 1 дугаар бажыңның 1-ги квар-тазында АНГОР өшкү дүгүн улуг өртек-биле чон-база хуу ажыл-агыйлардан дугуржулга езугаар а акша-биле садып ал турар. Дус-Даг дузун база ып турар.

Харылзажыр телефону: 8-923-268-8258.

Төлевирлиг үндезинге парлаан.

Ие (өг-бүлениң) капиталының акша-хөрөңгизин ба-тударыңга, бажың (чурттаар дача) садып алырыңга илаары-биле чээлини бээр.

Тел. 8923-389-70-57, 8923-543-05-47.

Төлевирлиг үндезинге парлаан.

Уругларның ижин-баар эмчизиниң (гастроэнтеролог) хүлээп алышкыны

Кызыл хоорай, Каа-Хем кудумчузу, 2 (парк джунда). Баш удур бижидер телефону: 8-923-55-99-365.

Эмнээшкин таарышпайн барып болур, эмчи-биле сү-мележир херек. Лицензия № ЛО -17-01-000184, 2013 чылдың ноябрь

де Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы ты-кан.

Төлевирлиг үндезинге парлаан.

Тыва Республиканың ААН «Хладобинат» кылып турар ажылының төлевирлиг хевирлерин:

— аыш-чем бараанының соодукчуларын;
— машина шыгжаар гаражтарны чонга санал-тур.

24 шак кадарар таңныылдыг болгаш видеохай-алдыг.

Харылзажыр телефону: 8 (39422) 5-37-91.

Төлевирлиг үндезинге парлаан.

УРУГЛАРНЫҢ НЕВРОПАТОЛОГ

ЭМЧИЗИНИҢ ХҮЛЭЭП АЛЫШКЫНЫ
Кызыл хоорай, Каа-Хем кудумчузу, 2 (парк джун-да). Ажылдаар шактары: 9.00-18.00. Улуг-хүнде — дыш-таныр хүн.

Харылзажыр телефону: 8-923-267-47-29.

Эмнээшкин таарышпайн барып болур, эмчи-биле сү-мележир херек. Лицензия № ЛО-17-01-000184, 2013 чыл-дың ноябрь 22-де Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы тывыскаан.

Төлевирлиг үндезинге парлаан.

Янзы-бүрү пилорамаларга бистер садып тур мен. Кредитке пилорамалар.

Харылзажыр телефону: 8-923-385-90-67.

Садып алыкчыларның кичээнгейинге!

Тудуттун кол материалдарының садыы ажыттыңан!!!

- чыгыттар чүүдөр
- сугдан камгалалар херекселдер
- бажыңның кырын, даштын кластар чүүдөр
- тудут холуксаалары
- дунсаалап канналар монтаж херекселдери

Шуттуу — ааканың өртөктөрү-биле!

- Сантехника
- Одалга чылыын, суг дамчыдар херекселдер
- Суугулар, котолдар

Кызыл хоорай, Калинин 122 «а»
Фрактал баазы 5-22-46

КлиматСервис

Кызыл хоорай, Оюн Күрседи кудумчузу, 54
Т: 8(394-22) 5-29-85, 8-923-261-7070

Садып турар, эптеп тургузар, арыглап, септеп бээр.

Төлевирлиг үндезинге парлаан.

- Агаарны арыглап сенидидир кондиционерлер.
- Хат-салгынын сенидидикчи вентиляторлар.
- Агаар сенидидир херекселдер
- Агаарны арыглаар херекселдер
- Суг чылдыр херекселдер
- Бажыңга болгаш үлетпүрге ажыглаар вентиляция
- Чылыдыкчы — каминнер
- Чылыг бээр херекселдер.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАЛГА

«Тываавтотранстың» өөредилге-курс комбинаның автошколазы дараазында мергежилдерге өөредири-биле чыылданы доктаамал чорудуп турар:

— «А», «В», «С», «ВС», «Д», «ВЕ», «СЕ» категорияның чолаачылары;

— айыылдыг чүк сөөртүр чолаачыларны (ДОПОГШ);

— пассажирлер аргыштарының орук-шимчээшкин дүрүм-нүн талазы-биле техминимум;

— бүгү хевирниң чолаачыларының стажировказы;

— удуртукчуларга болгаш өрттүн айыыл чок чоруу дээш харысалгалыг кижилерге ыяап дужаар өрт-техниктиг минимум талазы-биле кыска хуусаалыг курстар.

Төлевирни үзүктөп болур, кичээлдерниң графиги өскерлип турар, өөренип турар кижилерге тус-тус хамаарылга.

Айтырыг тургузар телефон: (39422) 2-71-37; 2-90-09.

Полевая кудумчузу, 120.

Долгаңар, келиңер, өөрениңер, бедик мергежилди чедип ап, оруктарның ээлери болуңар!

№1281 лицензияны 2011 чылдың 06.14-те ТР-де Өөредилге хайгааралының албаны тывыскаан.

КЫЗЫЛДЫҢ ӨРҮМНЭЭШКИН КОМПАНИЯЗЫ

Суг алыр скважиналарны таарымчалыг өртөктөр-биле өрүмнөп турар.

Кожууннардан чагыларны хүлээп тур бис.

Тел. 8-923-547-1307-Евгений.

8-923-262-20-85-Сылдыс.

Уксаалыг чылгы малга салыр спутник антенналар:

1. 2 чыл чедир бот-тускайлаң ажылдаар;
2. Үзүлген чер айтыр датчик;
3. СМС-дыңнадылгар;
4. IP-67 деп өл-шыктан болгаш доозундан камгалал.

«Агроплемцентр» КХН.

Тел. 8-923-311-11-18; 8-923-387-18-81.

Республиканың медицина колледжизин 2011 чылда дооскан Артыш Сарыг-оолович НАМЗЫРАЙНЫҢ адынга тывыскаан 17 СПА 0000388 дипломнуң читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

Тываның Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чери Тываның Россия-ның хоргадагыне киргениниң 100 чыл оюнга тураскааткан «Тыва биле Россия кады — 100 чыл» деп анык чогаалчылар аразыңга болгаш орус чогаалдан тыва дылче уран очулга мөөрейлеринче чо-гаалдар киририниң хуусаазын бо чылдың май 25-ке чедир узатканын дыңнадып тур.

АЙ-ДЕМИР МОНГУШ ШҮҮЛГЕН

• Репортаж

«Май 1-де Национал парктың «Хүреш» стадионунга байырлалдың хүрежи болуп эрткен. Аңаа чүс ажыг мөге күжүн шенешкен. Оларның аразында Арзылаң мөге Сайын-Белек Түлүш, Начын мөгелер Ай-Демир Монгуш, Алексей Монгуш, Опанас Семис-оол, Начын Монгуш база Моолдан 3 мөге хүрешкен.

Хүреш эгелээрининг бетинде В.Көк-оол аттыг Национал театрының артистерининг театржыткан оюн көргүзүүн магадал көрдүс. Ооң соонда чыылганнарга ТР-ниң Баштыңы—Чазааның Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оол байыр чедирип, делгеренгей чүве чугаалаан. Ону долзуу-биле парладыыс.

— Хүндүлүг чаңгыс чер-чурттугларым! Амыргын-на, амыргын, энерелдиг хоочун-нарывыс! Тываның экер-эрес мөгелери! Байырлалды эрттирип турар Виктор Көк-оол аттыг Национал театрының артистери!

Эң-не эгезинде Частың болгаш Күш-ажылдың чараш байырлалы — Май 1-ниң байырлалдарын таварыштыр изиг байырымны сеткилимниң ханызындан чедирип тур мен! Ийи дугаарында, дүүн чаа Москва хоорайдан эл чанып келдим. Бистиң алдарлыг чаңгыс чер-чуртууус, Россияның Маадыры, камгалал сайыды Сергей Күжүгетович Шойгуга ужуражырымга чаңгыс чер-чурттугларымга мээң изиг байырым чедирип көр деп дилээн чүве. Ынчангаш силерге Сергей Күжүгетовичиниң ынак чер-чуртунга, төрзөн чонунга чоруткан байырын чедирип тур мен! Ындыг улуг, ындыг бедик чаңгыс чер-чурттуг улус чоргаар чоруур ужурулгус бис. Ол бистер дээш үргүлчү сагыш салып, болдунар бүгү-ле аргаларны ажыглап тургаш, Тывазыңга улуг дузазың кадып чоруур. Ол дээш Тываның чоргаар оглунга өөрүп четтиргенивисти илередип каалыңар, чонум.

Бистиң чоннуң ынак театрының артистери ам бо удаада 8 дугаар чыл хүреш сезонун ажыдар байырлалды чонунга бедик көдүрлүүшкүнүг эрттирип турарлары бо-дур. Уран-талантылыг артистеривиске байырдан чедирип каалыңар! Эр хейлер!

Бо удаада ажыдышкын — көргүзүгдө бистиң чер-чуртувустуң улуг төөгүзүңгө даянып кылдылар. Бистиң чер-чуртувустуң төөгүзү улуг. Бистиң өгбелеривис эрес-дидим, маадыр чораан. Бистиң Урянхай чер-чуртувус делгем чораан дээрзин көргүстүлөр. Ол дээрге кижилерүзүнүн өгбелеринге хамаа-

рышкан төөгүвүс-тур.

Чаа чүс чылдың төөгүзүн ажыдып турар улус болганы-выста, «Урянхай» деп чер-чуртувустуң эрги адын катап эгидип алза кандыгыл деп бодалды силерге чугаалаксап тур мен. Бистиң өгбелеривис Ак Хаан Николай II чөлшээрел бижики бижики тургаш, Урянхай крайны хоргаадалга алырын дилээн болгай. 100 чыл бурунгаар Россияның Хааны Николай II Урянхай крайны хайгааралга алырынга «Чөпшээрдем» деп атты салган. Төгү-биле алыр болза, Россия биле Тываның демнежи эгелээрде бистиң чер-чуртувустуң ады Ураанхай турган. Ынчал кээрге, ам чүгө төөгүдө турган адывысты катап эгидип ал болбас бис?!

«Ураанхай» деп төөгүдө адывысты катап дигизип алгаш, амгы үеде адывысты база арттырып алыр болзувусса, «Ураанхай Тыва», а орус дылда «Урянхай

Тува» деп аттыг болуп бис. Чурттал эртип турарывыс чүс чылдың эгезинде ады болгаш амгы үеде ады иелдирзи туруп болуп эргелиг деп санал турар мен. Чүгө туруп болбазыл? Ол — бистиң чурттал эрткен төөгүвүс-тур. Ону кым-даа чогаатпаан, черле турган

ады-дыр. Мен бодаарымга, төөгү чүс чыл болгаш катап эгилеп кээп болур. Ону чүгүле чон шинтипир-лээр. Ынчангаш чонум-биле, силерниң-биле сүмележи, силерниң санал-оналыңарны манап тур бис.

Россия биле Тываның демнежи эгелээнинден бээр 100 чыл оюн, Кызыл хоорайның тургустунганындан бээр 100 чыл оюн, Тыва Арат Республиканың Совет Эвилелиниң хүрээленинче киргенинден бээр 70 чыл оюн демдеглеп эрттиривиске чедир талтыг-ла 127 дүн-хүн арткан-дыр. Кылып-тудар, септеп-чаартыр деп турар ажылдарывыс, бодап алган бодалдарывыс дыка хөй. Оларны эчизинге чедирер дээш улуг күженишкенин ажылдарны кылып чоргузуп тур бис. Мен сөөлгү үеде Москвада федералдыг ямылар болгаш ведомстволар-биле дугуржулга кылып дээш үргүлчү ынаар ужуп чоруп тур мен. Москвада турар даргаларга бистиң хөй чылдарда чыгып келген бергелеривисти тайылбырлаары дыка берге. Ынчалза-даа чер-чуртувустуң келир үези дээш, чонувустуң чуртталгазын экижидер дээш кылып чоргузуп турар ажылдарывыс халас барбас дээрзинге бүзүрелим улуг. Бистерни дыңнап, бисти билеп, биске дуза кадып эгелээни — дыка улуг аас-кежик. Эрткен чылын Россияның Чазаанга болган хуралга, бо чылын Федерация Чөвүлелинге Тываның хуннерин эрттиргенивис биске дыка улуг деткимче болду. Оон аңгыда Россияның Президенти Владимир Владимирович Путинниң Тывага онза хамаарылгазы, ооң Тывага сонургалы база улуг рольду ой-

чурттугларым!

Силерге сагыш-сеткилимде аарып чоруур чүүлдерни, кылып чоргузуп турар ажылдарывысты, бичии-даа болза, чугаалап бериксээн сеткилимниң аайы-биле кичээңгейиңерни туда бердим ышкаш. Театр артистериниң көргүскени көргүзүгдө көжээ даштарда аттарын мөңгөдө сири-би-каан маадырлыг өгбелеривис түрк каганнар — Тонукөк, Билге-кагаан, Күлтегинден эгелээш мерген угаанныг Хүн ноян Буян-Бадырдыга чедир шупту эрес-маадырлыг чораан дээрзин утпаалыңар. Ону үргүлчү сактып, ындыг мерген угаанныг чон бис дээрзин база утпаалыңар. Силер бүгүдөгө элп-түрөвейн, алдар-адывыс ышкынмайн, эл-хол болуп чоруурувусту күзээр-дир мен! Байырлал-биле!

Шолбан Валерьевичиниң байыр чедиришкенин стадион долу көрүкчүлөр улуг сонургал-биле дыңнап, адыш каскааш-

кыннары-биле үзе кирип турду. Ылаңгыя Ураанхай деп адывысты эгидип алырының дугайында дыңнааш, дыңмиттиг адыш каскаашкыннары-биле өөрүшкүзүн илереттилер.

Хей-аът кирген мөгелер онагларын чиик адак октап, чараш оюнну көргүзүп тур. 32 мөге артканда демисел улам дүшкүрээ. Арзылаң мөге Маадыр Монгуш чоокта чаа көстүп келген Тожунуң аныяк мөгези Мergen Колга октадыпты. «Мөгениң майызы кадырык» деп чүве ол-ла болгай. Чөөн-Хемчиктин аныяк мөгези Херел Ондар арга-дуржулгазы улуг акызы Опанас Семис-оолга октадыпты. Моолдан М.Патулга — аймак чааны-дыр. Ынчалза-даа Улуг-Хемден шыырак мага-боттук Айдың Монгуш моол өңнүүн чииги-биле октап алды. Комбу-Сурен деп моол мөгени Оттук Доржукай база-ла саат чокка октады. Бо салыгда Моолдан келген мөгелерниң чүгө чаңгызы К.Чимэд-Дорж онаан актап шыдаан (Н.Даңгыт-оол). Атсывы билдингир апарган аныяк мөгелер Күзечи Куулар биле Айдың Серинни Седип Ондар биле

Сергелең Ондар октап кагды. Хүрештин башкарыкчызы ТР-ниң алдарлыг артизи Сай Монгуш РФ-тин алдарлыг артизи Тываның Улустуң хөөмөйи тыва хүрештин тайылбырлаа-зы Коңгар-оол Ондарның чыовур-хевирин сактып, «качыгдың минутадын» чарлады.

16 мөгениң салы. Сай Белектиң аспаанче Мergen боду-ла кире халый бергеш, тадып алды. Начын Монгуш өңнүү аткаарлап, деңиз, шкоргуп турда-ла, сегиритган соонда дораан октап кагды. «Бистиң мөгелеривис моолдар чүү-даа кылбас аларган улус ийин бо» — деп, көрүкчүлөр а-рап орлар. Алексей Монгуш мөге Чимэд-Доржту чартыктап октап алды. Седип Ондар Ан Ховалыгыны, Сайдаш Монгуш жит Отчугашты өрү көдүргө октап кагды. Доржукай Оттук Сергелең Ондар октаан.

8 мөге артканда Сайын-

лек Түлүш (Седип Ондар), Ан Куулар (Алексей Монгуш), Ай-Демир Монгуш (Сайдаш Монгуш), Сергелең Ондар (Начын Монгуш) онагларын октаан.

4 мөге артканда аныяк мөге Сергелең Ондар Арзылаң мөге Сайын-Белек Түлүшү хенертен буттан илбектээш, о-тап каар орта стадионга ортап көрүкчүлөрнүн алгы-кышкы, ш-мээң-даажы-даа аажок. Сергелең шүглүр эвес деп бе! Ай-Демир Монгуш Аңгыр Кууларны, чаңгыс тепкен соонда, октап кагды.

2 мөге арткан. Ай-Демир Монгуш биле Сергелең Ондар Кайызы-даа — узун, шыырак эр-ханныг аныяк мөгелер. Арзылаңны октап каан кижилер шүглүр боор дижил олурувуста, Ай-Демир чаңгы-биле октап алды. Эр хей, Ай-Демир.

5-8-ке арткан мөгелерге шыык хойларны шаңналга тывысты. Үжүрлөшкен мөгеге уксаалы молдурганы, шүүлген мөгеге чүтүрүк аътты шаңналга берди. Алексей Монгушка «Кежик» мастерда-зы игилди белекке берди.

Светлана БАЛЧЫР

Чыңгис СААЯНЫҢ тырттыр-ган чуруктары.

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редактор И.М. ДАМБА-ХУУРАК.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторнун дузалакчызы — 2-30-69, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, бухгалтерия — 2-18-10.

КИЛДИСТЕР: Нийтиел-политиктиг килдис—2-17-91, 2-17-05. Экономика килдизи — 2-40-77. Социал камгалал болгаш хөй-ниити амыдырал килдизи — 2-03-88. Очулга килдизи — 2-03-87. Реклама, чарлал килдизи — 2-03-90, сот.тел.: 8-923-264-22-22. Тел/факс (394-22) 2-30-69.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли 2 парлаар ама. Тираж 8138. Чагыр 55. Номериң парлагже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.смет № 30101810500000000735 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл. Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткээн. Херечилериниң дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730. «Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1). Солунда парламенттин материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыңан саннары болгаш өске-даа фактылар дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылар.